

הספריות בקיבוצים

אסתר יפתח-אל

בימים טרופים אלה, בעידן הסילון הטלוויזיה, המחשב והאינטרנט, נדמה שספר הקריאה הוא זיכרון רחוק מימי הילדות והנעורים, לפירוק חרדות ומתחים ולהפלגה למחוזות תככים ורומנטיקה

אין לך קיבוץ, ולו הצעיר או הקטן ביותר, שלא תמצא בו ספרייה; ולא זו בלבד, אלא "האחוז הגבוה ביותר של ספרים, יחסית לאוכלוסיה בישראל, נמצא בקיבוצים" (אירן ושמואל סבר, דפים לספרן, יולי 1991). מדוע וכיצד התרחשה תופעה זו?

צעדים ראשונים

סקירה

הקיבוצים הראשונים נוסדו על ידי אנשי העלייה השנייה, והשלישית, רובם צעירים חדורי אידיאלים, שהחליטו לנטוש את אורח החיים הדתי שבו גדלו, ושאפו להגשים את מטרות הציונות. מוצאם היה מקהילות באירופה, בהן חוננו על ערכים תרבותיים, מסורתיים וחברתיים ברוח המסורת. ברוב הקהילות היה אוסף ספרים כלשהו בבית הכנסת, ובעיקר בבית המדרש. אין תימה שברוב הקיבוצים נמצאה ספרייה מראשיתם.

בבואם לארץ ישראל כבר נמצאו כאן לא מעט ספריות: "בשנת תרע"ט (1919) רכשה ועדת התרבות ספרים רבים, ובשנת תר"פ (1920) כבר הגיע מספרם ל-4571, ומספר חדרי הקריאה הגיע לארבעים" (מסלה, ירושלים, תרפ"ד) – כך דווח מטעם ועדת התרבות של הסתדרות העובדים, שזה עתה נוסדה, וראתה בין תפקידיה גם את הדאגה לספר לפועל.

באותם קיבוצים צעירים שנוסדו על בסיס שוויוני, נאספו כל הספרים הפרטיים בעברית ובלועזית, למקום ציבורי אחד. לפי עדותה של הספרנית מעין-חרוד: "מ-200 חברים במקום יש 172 קוראים בספרייה, מהם מבקרים בה באופן רגיל 60%" (מבפנים, חוברת ז' תרפ"ד 1924).

מקום הספרייה ותפקידה בקיבוץ

רבים מהקיבוצים שכנו במקום זמני, עד שנרכשה עבורם קרקע להתיישבות. כבר אז הוצבו בחדר האוכל ארגז או כונית קטנה, שכללה את ספרי החברים-המייסדים, והם עמדו לרשות הכלל, וכך היה הדבר גם בעלותם להתיישבות קבע. במקום זה הוקצה חדר קריאה צנוע, שבו עיינו בעיתונים והאזינו לרדיו היחיד בקיבוץ. לשם הועברו גם הספרים, שהיו נגישים לכל דורש. ברור, שבשיטה זו רבים מן הספרים אבדו במשך הזמן.

לימים התנדב אחד החברים לטפל באוסף, ובמקרים רבים אף הוקצה לכך חדר מיוחד והספרים אורגנו במדפים לנוחות הקוראים, וניתן היה לשאלם. חלק מאורחי הקיבוץ נהגו לתרום לספרייה הצנועה ספרים משלהם. אחד הספרנים הוותיקים מכפר גלעדי מעיד: "הרשינו לעצמנו להקצות לספרייה חדר גדול שלם... ששימש חדר-שינה לארבעה חברים, שיצאו מתוכו לתנאים פחות טובים... את החדר סיידו והשיגו כמה ארונות..." (גדעון קלוורי, תולדות הספרייה בכפר גלעדי, יד לקורא כ' תשמ"א, ע' 53). ברור, שאותו חבר מתנדב שעבד בספרייה בזמנו הפנוי, לא היה איש מקצוע, וארגן את אוסף הספרים לפי הבנתו.

מעניינת עדותו של ספרן ותיק אחר מקבוצת גבע, אליהו נחשון. ב-1950 הוא נתבקש לקבל על עצמו להקים ספרייה מסודרת להנצחת הנופלים חברי הקיבוץ במלחמת השחרור. עד אז נמצאו בקיבוץ רק ספרים אקראיים ובודדים. נחשון טיפל בהקמת המבנה החדש וניסה ללמוד מבעלי מקצוע את הנושא. הוא התחיל להפעיל את הספרייה בשני חדרים שונים. כעבור זמן-מה הוחלט להסב את האחד מהם לחדר עיון שיהיה פתוח בכל שעות היממה. לפי עדות נחשון: "וראה זה פלא! חדר עיון ללא פיקוח – עם כניסה חופשית לכל אחד, הוכיח את עצמו, ובמשך כל השנים נעלמו ממנו הרבה פחות ספרים מאשר מחדר השאלת הספרים, בו היה פיקוח קפדני ורישום מדוייק. מסתבר, שבינתיים נוהגות כך גם ספריות אחרות לנוחות הקהל".

גם בכנרת הספרייה הייתה שנים רבות בשתי דירות מרתף בבית מגורים ישן ובתנאים קשים. רק במלאת 70 שנה לקיבוץ ולאחר קבלת תרומה מתאימה שופץ אחד הבתים הראשונים והפך לספרייה,

כאשר נוסדו גני ילדים בקיבוצים, נרכשו עבורם אי-אלו ספרי ילדים שהוצבו ב"פינת הספר" בגן. עם ייסוד בית-הספר קיבלה על עצמה אחת מעובדות החינוך, מורה או מטפלת, להקים באחד מחדרי הכיתות את "ספריית בית-הספר". כן החל אחד המורים לארגן בחדר המורים "ספרייה פדגוגית". לימים נוספו בחצר הקיבוץ גם ספרייה לאולפן לעברית, ספרייה למתנדבים ועוד. הספרים לספריות אלו נרכשו על חשבון תקציב החינוך, האולפן וכו'.

וכמה יפה ביטא את הרגשת הספרן "עמנואל" (דפים לספרן בקיבוץ ד',
1967):

חבריא! בשורה בפי הפעם!
בצנעה, בשקט, בלי קול ורעם,
לצריף קטן, דל וצפוף, בעל ותק,
ברכת פרידה שלחתי – כך, פשוט בפתק...
על דלתו הפתק תליתי, ובו כתוב:
"שלום, חבר יקר, אליך לא עוד אשוב...
כי יודע אתה, לאחר שנות עשר ושבע
הגיע סוף סוף גם תורי לדירת קבע!
עתה אלך לי, על ספרי וכרטיסי למעון,
אשר ברוחב לב כזה יוחד לי במועדון.
ברכוני-נא, פקדוני-נא במקום החדש –
ראו נא – האין אני כספרייה ממש?"

בסקר שנערך בשנות ה-60 רק 58 מתוך 207 ספריות בקיבוצים שכנו במבנה
שהוקם במיוחד למטרה זו! באותם ימים הכילו הספריות ספרי קריאה, בעברית
ובלועזית, ספרי עיון, כתבי עת ועיתונים. ולימים נוספו גם עזרים אלקטרוניים.
בחלק מהספריות הותקנה במבוא תיבת עץ מיוחדת, להחזרת ספרים
ולתרומות...

התנהלות הספריות

עד שנות הששים-שבעים קריאת ספר הייתה אחד העיסוקים המרכזיים של תרבות
הפנאי. בקיבוץ הדבר ניכר בין היתר, בהיקף השאלות הספרים, וכן במעמד
הספרייה והספרן ביישוב. במשך הזמן, עם השיפור במצב הכלכלי, זכו הספריות
ברבים מהקיבוצים לתקציב שנתי, על פי המלצת התנועה הקיבוצית. השרות היה,
כמובן, חופשי לכל חבר, ואף לתושבים זמניים ולאורחים. הספרים נערכו בדרך
כלל בשיטת המדף הפתוח והספרייה נהגה לפרסם מדי כמה שבועות את רשימת
הספרים החדשים על לוח המודעות ובעלון המקומי, והונהג רישום סטטיסטי של
הפעילות. גם משרת הספרן זכתה במשך הזמן להכרה ציבורית. באופן רשמי
ועדת התרבות הייתה האחראית על הספרייה, אך היא נמנעה מהתערבות
בשאלות מקצועיות וארגוניות.
הספרן, שבדרך כלל הוכשר לתפקידו בקורס מזורז, היה גם אחראי לרכש,
לקיטלוג, ולארגון האוסף (לפי הבנתו), לפרסום, לייעוץ, להשאלות וכד'.

חלק מהספרנים/ות הקדישו זמן לפעילויות שונות בספרייה. הם נהגו לקיים "שעת סיפור" עבור ילדי הגן; דיון על ספר עם תלמידים ובני נוער; פעילות תרבותית לחברים ותיקים, חוגים, הדרכת תלמידים, מסיבות עם מוזמנים לרגל חידושים בספרייה ועוד.

עובדי הספריות

על אף ההכרה בעבודת הספרן, יועדה משרה זו לחברים/ות מבוגרים יחסית. והרי עדות מצערת של חברת קיבוץ ותיק:

מטריד אותי מאוד מקומה של החברה בקיבוץ... אני רוצה ללמוד ספרנות ולהיות ספרנית, אבל אני יודעת שלפני גיל 40-45 אין לי שום סיכוי להגיע לזה... חברות מבוגרות עובדות בספריות... הן לא למדו ספרנות, אך זאת נחשבת לעבודה מתאימה לאישה מבוגרת, שכבר לא יכולה לעבוד בטיפול [בילדים], (עמיה ליבליך / קיבוץ מקום, 1984, ע' 116).

הקיבוץ ידע, אמנם, להסתגל במשך השנים לשינויים המהירים בחברה, מבלי לזנוח את ערכי היסוד שלו. כך בשיטות ניהול, בכלכלה, בחינוך ועוד. אך הספרייה נותרה שנים רבות מוסד מיושן וקפוא, ללא עתודת ספרנים מקצועיים. במשך הזמן הוא נחשב בעיני הצעירים כמקצוע לקשישים, שאין בו עניין מיוחד. בין כה וכה אותם חברים "מבוגרים" שקיבלו על עצמם את הפעלת הספרייה עשו עבודת קודש במסירות רבה. תחילה הופעלה הספרייה רק בשעות הפנאי שלהם, וגם כאשר הוכר התפקיד כמקום עבודה לכל דבר, הספרנים היו מקדישים לו שעות פנאי רבות על חשבונם. במקומות רבים פעלו "עוזרים" ומתנדבים, בעיקר בשעות פתיחת הספרייה לציבור. הם עזרו לערוך את הרישומים כדי לשחרר את הספרן להדרכת הקוראים הרבים. אחת הספרניות מסבירה כי "ספרן אינו מקצוע אלא תפקיד בקיבוץ".

בשנת 1978 נכתב (דפים לספרן בקיבוץ ג', ע' 19):
"אנו עדים כיום למצב של פיגור קשה בספריות והספרנים בקיבוצים לאור התקדמות המקצוע בארץ ובעולם. במאות קיבוצים שרות זה טרם זכה להכרה מקצועית מטעם החברה וגורמים במשק. שרותים כגון כביסה, מכונאות, ניהול חשבונות, קוסמטיקה ועוד – נחשבים כמקצוע המצריך למידה מרוכזת... ובהתאם לכך ההשקעה במקום העבודה... אך הספרנות היא מקום עבודה לקשישים בלבד!" בין השאר המאמר ממליץ על "פעולה בארגון ראשי המועצות האזוריות לשם זירוז ביצוע 'חוק הספריות' " (ראה להלן).

כבר משנות החמישים והשישים אורגנו קורסים לספרנים, תחילה על ידי ההסתדרות ועל ידי ארגון המועצות האזוריות, ובהמשך על ידי ארגון ספרני ישראל (אס"י) ומרכז ההדרכה לספריות ציבוריות בישראל. תחילה היו אלה קורסים קצרים, של שבועיים בלבד, ולאחר מכן – יום בשבוע במשך חדשים רבים, שהקנו לספרנים את יסודות המקצוע. כך הוכשרו לעבודתם רוב ספרני הקיבוצים. רק בודדים זכו לרכוש לעצמם השכלה אקדמית במקצוע, ואלה עברו לרוב לאחר הלימודים לעבוד בספריות מחוץ לקיבוץ.

מרכז ההדרכה לספריות ממשיך לקיים השתלמויות רצופות, העוסקות בעיקר בשילוב דרכי ההפעלה המודרניים בספרייה – המחשב והאינטרנט. השתלמויות אלו מתאימות בעיקר לאנשי מקצוע אקדמאים. כיום לא נוצרה, בעצם, עתודה לספרנים בקיבוצים, ויש להניח שגם בעתיד יפעלו הספריות על ידי גימלאים בלתי-מקצועיים.

הספרים בספריות

אוספי הספרים בספריות הקיבוצים היו בתחילה מקריים, על פי מה שהחברים הביאו או שהאורחים תרמו. כעבור מספר שנים התחיל העובד הקבוע בספרייה לעקוב אחר הדרישות של הקוראים ולהתאים אליהם את רכישותיו, הכל במסגרת התקציב שהועמד לרשותו על ידי הקיבוץ. כך היה הדבר גם בספריות הילדים, האולפן וכו'.

עם הזמן עלתה הדרישה לאיחוד כל משאבי הספריות ביישוב למקום מרוכז אחד, ולהקצות בספריית הקיבוץ מדור מיוחד לספרי ילדים, מדור לספרות לועזית וכד'. חברי הקיבוץ הפכו צרכני הספרייה, פעמים רבות בעקבות ילדיהם. גם אלה שנזקקו לספרות לועזית הפכו עם ביקורם בספרייה לצרכני ספרים בעברית. תהליך איחוד הספריות נמשך שנים רבות, ולעתים קשה היה לשכנע את הספרנים, שעליהם לבצע תהליך זה לטובת קוראיהם, ולמען ניהול מקצועי ושרות יעיל יותר.

ספריית הקיבוץ הייתה חתומה בדרך כלל על מספר גדול של כתבי עת שונים. החוברות הושאלו ובסוף השנה נאספו ונכרכו ונוספו על מדפי הספרייה. עם הזמן השכילו ספריות רבות לצרף לספרייה מגוון אוספים: תקליטים, קלטות שמע, קלטות וידאו, שקופיות, יצירות אומנות, משחקים ועוד. גיוון האוסף הביא גם הוא משתמשים נוספים לספרייה.

דגש מיוחד ניתן לאוסף הספרים בחדר העיון: הוא הכיל מגוון ספרי יעץ – אנציקלופדיות, לכסיקונים, אטלסים, מילונים, פירושים למקרא. קיימת, כמובן,

בעיה של עדכון אוסף חשוב זה, שכן המידע מתיישן ומתחדש חדשות לבקרים, והקיבוץ מתקשה לרכוש מחדש מהדורות מעודכנות של סדרות רבות-כרכים. וכך נוצרו בקיבוצים רבים ספריות שברשותן אלפי ספרים, שחלק גדול מהם אינו מבוקש עוד על ידי הקוראים. הספרייה האזורית נוהגת להדריך את הספרנים המקומיים לדלל את האוסף בהתאם לביקוש, אך לרבים תהליך זה קשה. וכך קיימות עדיין בקיבוצים ספריות בעלות אוספים שחלק גדול מהם יצא מכלל שימוש.

המהפך: חוק הספריות הציבוריות

בשנת 1975 נחקק בכנסת "חוק הספריות הציבוריות תשל"ה 1975", שעל פיו שר החינוך והתרבות רשאי להורות בצו לרשות מקומית אחת, או לרשויות אחדות במשותף, להקים ספרייה ציבורית בתחום שיפוטן. החוק מגדיר תקנות בנוגע למלאי הספרים, לרכישה, לכוח אדם ושעות פתיחת שרות ההשאלות, לעיון במקום ולקבלת מידע – כל אלה יינתנו חינם (תשלומים ייגבו רק עבור שרותים מיוחדים, אבדן ספר או איחור בהחזרתם).

יש לציין שברוב המועצות האזוריות, המאגדות את הקיבוצים בארץ, נוסדו ספריות אזוריות על פי החוק, תוך כעשור מפרסומו. ברובן היו סניפים לספריות גם במושבים השכנים, ונוצר קשר טוב בענייני הספרייה בין היישובים. אף על פי כן העדיף מספר קטן של קיבוצים להמשיך לנהל את הספרייה במקום באופן עצמאי מבלי להצטרף לארגון האזורי.

ב-1985 נוסחו גם נהלי הספרייה האזורית (יד לקורא, תשמ"ו, ע' 196-200). בין השאר אמורה **ועדה ציבורית** לקבוע את מדיניות הספרייה האזורית כלפי המועצה, כלפי המוסד החינוכי או האקדמי בו היא מתאכסנת, ובעיקר – כלפי סניפיה. הועדה תכלול את מנהל הספרייה האזורית ונציגי הרשות והיישובים. נוסחו גם תקנות לגבי הפעלת הסניף. הועדה תקבע את יעדי פעולות הספרייה, ניהולה הכספי וכללי הפעלתה.

באשר להפעלת הספרייה ביישובים נכתב: "בספרייה ביישוב יפעל עובד קבוע ומתאים לתפקיד", כלומר: לא נדרשת ממנו הכשרה מקצועית... וכן נקבע כי "הספרייה היישובית חייבת להשאיל ספרים מאוספיה לשאר הסניפים בעת הצורך"; וכך מתאפשר איגום של המשאבים הספרייתיים באזור. מנהל הספרייה האזורית חייב להיות אדם מקצועי בעל השכלה ספרנית, ולפיכך זוכים גם הספרנים המקומיים בהדרכה מקצועית לניהול הסניף.

הספרייה האזורית זוכה במשך השנה לאספקת שוברי רכישה מטעם מחלקת הספריות הציבוריות, והיא מחלקת שוברים אלה בין יישוביה בהתאם למספר תושביהם ולמידת הקריאה בסניף, לפי המדווח לה בכל חודש.

כיצד מתנהלת ספריית הקיבוץ כסניף הספרייה האזורית?

הנהלים השונים מוסברים תחילה באסיפות ספרנים המתקיימות מעת לעת. בכל חודש מקיימת הספרייה האזורית תצוגה של הספרים החדשים שיצאו לאור והתקבלו מספק מרכזי. ספרני היישובים מגיעים לתצוגה וכל אחד בוחר מתוכה את רשימת הספרים המועדפים, בהתאם לחוג הקוראים ביישובו. מספר הספרים שהוא בוחר הוא על פי החלטות ועדת הספרייה. כן מסייעת לו התצוגה להכין רשימת ספרים נוספים שירצה להזמין על חשבון הקיבוץ.

ההזמנות מגיעות לספרייה המרכזית, עוברות עיבוד ספרני מתאים, ולכל קיבוץ נשלחת חבילת הספרים לפי הזמנתו.

לאחרונה, כאשר נאלץ צוות הספרייה האזורית להצטמצם בפקודת המועצה האזורית, נמצאו דרכים יצירתיות על מנת להוריד את עומס העבודה מעובדיה הנותרים, והעברת עבודות טכניות שונות, כגון: החתמה, עטיפה וכיו"ב, אל עובדי הסניפים.

ארגון המועצות האזוריות הקים ועדת ספריות ארצית עבור הספריות האזוריות.

מיחשוב הספריות

מאמצע שנות השמונים גבר תהליך מיחשוב הספריות בישראל. התהליך בקיבוצים היה איטי יחסית, ונעשה לרוב באמצעות הספרייה האזורית. זו התחילה למחשב את האוסף, כולל עותקי הספרים שנשלחו לסניפים. בזה אחר זה הצטרפו לרשת האזורית קיבוצי האזור באמצעות האינטרנט, וכך הופך כל אוסף הספרים האזורי לנגיש לכל בית באזור באמצעות האינטרנט, ומאפשר גם הזמנות אישיות של ספרים מהמרכז. הספרן המקומי משוחרר עקב כך מכל תהליך מיון וקטלוג הספרים, כי הוא שואב את כל הפריטים מהקיטלוג שבוצע במרכז. עליו להוסיף את פריטי העותק שלו בלבד. בעקבות מחשוב הספרים מתאפשרת גם השאלה ממוחשבת.

באמצעות המחשוב משתפרת גם תקשורת הספרייה המרכזית לסניפיה ותקשורת הסניפים בינם לבין עצמם. בעבר הופץ המידע לסניפים באמצעות חוזרים מודפסים שנשלחו בדואר, והספרנים נזקקו לשיחות רבות בטלפון. כיום התקשורת מתבצעת באמצעות הדואר האלקטרוני, המונע בזבוז זמן יקר. בדרך זו מופצות באופן מיידי הזמנות הסניפים השונים המחפשים ספר מסויים, ותוך זמן קצר ביותר מתפרסמות בדוא"ל הודעות הסניפים האחרים, המסוגלים לשלוח לקורא את הספר המבוקש.

ציבור הקוראים בראי התמורות

באמצע שנות המאה העשרים היה כל הציבור – חברים, נוער וילדים, מתנדבים, אורחים ועוד – צרכן של הספרייה המקומית. השרות נפתח לציבור פעמים אחדות בשבוע בשעות הערב, וכן בשבתות, בהתחשב בציבור המשרתים בצה"ל. כאמור, הספרן נהג לייעץ לקוראים ולהנחותם לספרים המתאימים להם, ועובדי עזר רשמו את ההחזרות וההשאלות. באותן שנים הייתה הקריאה העיסוק המרכזי בשעות הפנאי, והביקוש לספרים היה רחב ומגוון. רבים גם נזקקו לספרי היעץ שהועמדו באופן חופשי לכל בחדר העיון.

כבר ב-1964 זיהה הספרן בקיבוץ בארי ירידה במספר ביקורי הקוראים בספרייתו (עוד טרם היות טלוויזיה בארץ...). וב-1982 מעיד הספרן מקבוצת חולדה: "לעומת שנות ה-50 וה-60 ומחצית שנות ה-70, מספר הקוראים הנזקקים לספרייה לא רק שאינו עולה, אלא אף יורד, ויש לכך סיבות לא מעטות: שפע העיתונים והמוספים... ואפשרות לרכוש יותר ספרים לספרייה בבית (לאחר שהונהג בקיבוץ 'תקציב אישי' לכל)" (יד לקורא כ', תשמ"ב).

בשנים האחרונות נוסף עוד גורם לצמצום הקוראים בספריות בקיבוצים. עקב תהליכי ההפרטה בקיבוצים נאלצת הספרייה לגבות תשלום עבור שרותיה. מאז מעדיפים בני הנוער ועובדי ההוראה להשתמש בעיקר בספרים המצויים בספריית בית-הספר, בו ההשאלה היא חינם. רבים מהחברים עובדים בעבודות חוץ, ועומס העבודה והנסיעות מצמצם את הזמן הפנוי לקריאת ספרים, כך קורה שרוב הקוראים הנאמנים, בקיבוץ הם הגימלאים.

חלה תמורה של ממש גם בהתנהלות הקהל – מבוגרים וילדים – הנזקק למידע. אדם המחפש מידע כלשהו לא יטריח עצמו ללכת לספרייה ולחדר-העיון אם באפשרותו לקבל תשובות באמצעות גוגל באינטרנט במחשב שבביתו. כך גם חדרי העיון, ששרתו בנאמנות את הציבור במשך עשרות שנים, נותרו שוממים במקרים רבים ללא דורש...

אך ליחן של הספריות לא נס: הספריות בקיבוצים הוכיחו את חיוניותן לקהילה בין היתר בימי מלחמת לבנון השנייה. חלק נכבד מאוכלוסיית הצפון נדד דרומה, אך הנותרים במקום, שבחלקם גם נמנע מהם לצאת למקום עבודתם ושבתו ממלאכתם – נזקקו מאוד לספריות ופקדו אותן ללא הפסק. ואכן, עובדי הספריות נהגו להגיע כל יום לספרייה, אפילו רק לשעה בערב, במקומות שלא היה בהם מרחב מוגן במשך היום...

עמיד הספריות בקיבוצים

ב-1975, כשנחקק "חוק הספריות", השכילו נציגי הממשלה להקציב לספריות הציבוריות בהתיישבות, שרובה בפריפריה, תקציב מעבר להקצבה לנפש שהייתה נהוגה בספריות העירוניות. המטרה הייתה לעודד את פיתוח שרותי הספרייה ביישובים.

בינתיים השתנו הזמנים: כעבור 30 שנה הממשלה הנהיגה קיצוצים רבים בכל נושא התרבות, ועתה עומדים לקצץ בחצי ויותר את הקצבתם לספריות בהתיישבות.

הצמצומים יבואו לידי ביטוי במספר הסניפים בכל ספרייה אזורית; לא בכל יישוב תמצא ספרייה, וכל יישוב יצטרך להתארגן בעצמו כדי לספק שרותי ספרייה נוחים לתושביו בהתאם לתקציבו ולסדרי העדיפויות שלו. כיום, כאשר לרוב המשפחות בקיבוצים יש נגישות לרכב פרטי, לא יקשה עליהם להגיע לספרייה האזורית או לספרייה היישוב השכן, כדי להעזר בשרותיהם.

ב-2005 נקבע במשרד החינוך מודל מחייב להתנהלות ספרייה מרכזית ולגבי ספרייה ביישוב. התנאים הנדרשים מספרייה פעילה ביישוב כוללים: איחוד כל הספריות ביישוב; לפחות 6 שעות פתיחה שבועיות, חלקן אחרי הצהריים; על מפעיל הספרייה להיות ספרן או מורה או, לפחות, בעל תעודת בגרות; הצטרפות להשאלה הבינספריתית באזור, וכן פעולות העשרה ביישוב.

הספריות הפעילות עלולות להיתקל בבעיה רצינית באשר לכוח אדם. בכתבה על "ספריית יישוב ישראלי לקראת שנת ה-2000" (דפים לספרן 1992) נאמר בין השאר: "כל קיבוץ יכשיר בהקדם כוח אדם מקצועי במדעי המידע... יש צורך לדלל את אלפי הפריטים שאין בהם עוד שימוש... ולגוון את אוסף הספרייה במשאבי-מידע מסוג חדש...". ב-2006 רוב הספריות בקיבוצים עדיין רחוקות מהגשמת יעדים אלה, שהם בבחינת חזון לעתיד.

לפיכך אנו צפויים, כנראה, בשנים הקרובות לגסיסה איטית של מאות ספריות בקיבוצים, בהן לא יוכלו לעמוד בתנאי המודל המוכתב על ידי משרד התרבות. ישרדו לבטח ספריות בקיבוצים המבוססים, שיוכלו להמשיך ברכישות לספרייה מתקציבם. תהיה זו מכה קשה בעיקר לחברים הוותיקים.

עד היום נודע רק על יישוב אחד שסגר את הספרייה המקומית, ועל שלושה קיבוצים המפעילים ספרייה משותפת לשני יישובים שכנים. המשך הפעלת ספרייה מקומית תלוי בנכונות הציבור לתרום סכום משמעותי במסגרת מיסי הקהילה להעסקת ספרן ולרכישת ספרים.

במשך למעלה מתשעים שנות ספריות בקיבוצים הן עברו טלטלות לא מעטות ושינויים רבים, ועדיין אין זה סוף פסוק.

ספריות מיוחדות

בקיבוצים רבים קיימות ספריות ראויות לציון מבחינות רבות. אציין כאן רק לדוגמא את **ספריית שדה אליהו** שבעמק בית שאן: שדה אליהו הוא קיבוץ דתי ובו כ-600 תושבים. הספרייה מכילה למעלה מ-40,000 כותרים. האוסף המקומי מציין בעיקר בכמות גדולה ובמגוון ספרי קודש, היסטוריה, לימודי א"י וכו'. האוסף ממוחשב, ובנוסף לכך מוצבות בספרייה ובחדר העיון שבע עמדות אינטרנט לשימוש הקוראים. ראוי לציון כי אפילו רבים מתושבי המקום לשעבר, שכבר לפני שנים עזבו את הקיבוץ – לא עזבו את הספרייה, והם מקפידים עדין להימנות על קוראיה ומשתמשיה...

ספריית סאסא, שהינה סניף של הספרייה האזורית הגליל העליון. זוהי ספרייה עשירה מאוד ברוב התחומים, המספקת שירותי מידע לכל דורש בארץ, באמצעות שרות "**סאסא-דע**". מחלקת הספריות מודעת לאפשרויות הגלומות בשרות זה, והיא מממנת פעילות זו, והודות לכך מנויות עליו כל הספריות שבפיקוח המחלקה, כלומר – 460 ספריות ציבוריות בנוסף למאות גורמים פרטיים וציבוריים הנזקקים למידע.

מעוללות הספריות

ספרנית מקיבוץ מצובה כותבת:

במבצע דילול ספרים בספריית הקיבוץ, הוצאנו גם את ספרו של יעקב חזן / **תנועת הפועלים והמלחמה; הכוחות במאבק**, שפורסם ב'ספריית הפועלים' 1943, בהעדר קוראים לספר במשך 20 שנה.

ניסיתי לשחזר את קורות הספר לפי הכתובות והחתימות:

א. הספר ניתן במתנה ל**שמואל גולן**, מטעם קיבוצו שער-הגולן, לקראת גיוסו לצבא הבריטי ב-1943.

ב. לאחר גיוסו הקדיש שמואל גולן את הספר ל"**ספרית פלוגה ה'** של חיל הרגלים של הגדוד העברי הראשון", תשרי תש"ד.

ג. הספר הגיע אל **ספריית המלח והחייל העברי** – בפורט סעיד.

ד. התחנה הבאה הייתה: "הוועד הארצי למען החייל היהודי", איסמעליה.

ה. משם התגלגל (נסחב? נתרם?) הספר אל ספריית קיבוץ מצובה!

הספר הוצע למכירה. לאן יתגלגל הפעם?

מנהלת ספרייה בישוב ספר התייעצה עם עובדי הספרייה המקומית בדבר בחירת הספרים לסניף. אחת העובדות המליצה מאוד על ספרו של **גינטר גראס "המאה שלי"**. ואכן, מנהלת הספרייה כללה אותו בהזמנה, ורשמה בטעות "**המאהב שלי**". כאשר הגיעה חבילת הספרים, היא דפדפה בהם,

ומצאה כי ספרו של **גראס** ערוך על פי שנות המאה העשרים, לכל אחת מהשנים מוקדש פרק קצר.
תהתה מנהלת הספרייה: הייתכן? **מ א ה ב** כזה, שבכל אחת משנות המאה היתה לו פרשת אהבים???

מעשה בנער באחד הקיבוצים, שלא טרח כלל לקרא ספרים ולא הגיע לספריית הקיבוץ. יום אחד הוא נכנס בסערה, לבקש ספר שזה עתה הגיע לספרייה – ספרו של **צ'רלס דיקנס – אוליבר טוויסט**. הכיצד?

באותו זמן התמסר הנער ללימוד ריקודים מודרניים, ובדיוק למד את ריקוד ה**טוויסט**, והיה בטוח כי ספר זה, עליו פורסם בלוח המודעות, ילמדהו כיצד לשפר את סגנון הריקוד שלו...

ביבליוגרפיה

מסילה, ירושלים תרפ"ד
מבפנים, תרפ"ד, חוברת ז'
דפים לספרן בקיבוץ, 1967, 1974, 1978
יד לקורא, תשל"ט, תשמ"א, תשמ"ב, תשמ"ו
ליבליך, עמיה, קיבוץ מקום, 1984, ע' 116
דפים לספרן, 1991, 1992
יפתח-אל, אסתר, ספרייה בכפר, תשנ"ו